مدیریت شهری
شماره ۴۴ پاییز ۹۵
No.44 Automn 2016
۴۸۳-۵۰۰
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۱/۲۳ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۶/۱

طراحی فضای شهری خودمانی با تاکید بر خاطره انگیزی در گذر تاریخی گلچینان یزد

فرزاد مومنی* – کارشناس ارشد طراحی شهری، مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، اصفهان، ایران.
ابوذر فرجودی کوهنجانی – کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد یزد، یزد، ایران.
مژگان حسنی – کارشناس ارشد طراحی شهری، مدرس دانشگاه پیام نور مرکز اصفهان، اصفهان، ایران.
کورش سلیمی – کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد یزد، یزد، ایران.

چکیده

فضای خودمانی فضایی است که فرد ساکن محله در آن احساس تعلق می کند، فضا را از آن خود دانسته و خود را نیز جزئی از فضا می داند. چنانچه انسان در فضا احساس راحتی و تعلق داشته باشد، حضور وی در فضا پررنگ تر شده و زمینه خاطره سازی برای وی فراهم می شود. گذر گلچینان که در بافت تاریخی شهر یزد قرار دارد به دلیل مداخلات صورت گرفته، بخشی از خودمانی بودنش را از دست داده است. اما به دلیل قدمت تاریخی هنوز قابلیت درس گرفتن از آموزه های نهفته در آن وجود دارد. لذا این پژوهش با مرور بر ادبیات فضای خودمانی و خاطره انگیز و تدوین مبانی طراحی چنین فضاهایی، در پی بازگرداندن فضای مانوس و خودمانی گذشته در بافت های تاریخی بوده است تا بتواند فضایی خاطره انگیز را برای استفاده کنندگان ایجاد کند. روش به کار برده شده توصیفی و تحلیلی بوده و پژوهش از نوع کاربردی می باشد. در این راستا از تکنیک های برداشت میدانی و مصاحبه با اهالی ساکن، عکاسی و فیلمبرداری استفاده شده است. نتایج حاکی از آن است که وجود کاربری های قدیمی (زورخانه قدیمی، حسینیه ها، مساجد، گاراژها و...) هرچند کمتر از گذشته اما بهانه ای برای حضور، گردهمایی و خاطره انگیزی می باشند. وجود عناصر شاخص کالبدی (بادگیرها، ساباط ها، گنبدها، رواق ها و...)، هویتمندی فضا را رقم می زند و به آشنا بودن فضا در جهت خودمانی شدنش کمک می کند. در کنار این ها فضاهای گمشده و پنهان، مخروبه و متروکه شدن بناهای ارزشمند تاریخی، خودمانی بودن فضا را خدشه دار می کند. باز طراحی انجام شده در این گذر تاریخی مواردی را که منجر به از بین رفتن فضای خودمانی شده است، با درس گرفتن از خود بافت، برطرف ساخته است. استفاده از نتایج این پژوهش در بافت تاریخی یزد و موارد مشابه جهت ایجاد فضاهای خودمانی و خاطره انگیز، توصیه می شود.

واژگان کلیدی: خودمانی، حس تعلق، خاطره جمعی، خاطره انگیزی، بافت تاریخی.

Intimate urban space designed with an emphasis on memorable anthology of Yazd in History

Abstract

Space intimate space that the individual is resident in that sense that it is also part of your space and your knowledge of space knows; if you feel comfortable and have a man in space, highlighted by his presence in space and the context makes it memorable for him. Anthology pass Yazd is located in the historical context of interventions; part of theirs is being lost. But because of the history still lies in its ability to learn from the teachings of there. This study literature intimate and evocative atmosphere and formulation design principles such space, seeks to restore the familiar and friendly atmosphere in the historical context of the past. Space for users to create more memories. The method used is analytical and applied research. In this context, field observation and interview techniques populations, photography and videography is used. Results indicate that the old user (the old gymnasium, mosques, garages, etc.), although less than in the past, but excuse to attend a gathering and are memorable. There are elements of physical parameters (wind towers lean, domes, porch, etc.),space and the familiar marks of the space in order to help theirs. In addition to the lost and hidden spaces, dilapidated and abandoned buildings of historical value, to undermine intimate space. Open design of this historic transition that led to the loss of such intimate space, with its lessons of tissue, has been resolved. Results of this research in historical context Yazd and the like to create intimate spaces and evocative, it is recommended.

Key words: intimacy, a sense of belonging, collective memory, memorable, historical context.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۸۸۲۱۳۰۱۲؛ رایانامه: momeni.phd21@yahoo.com

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

مقدمه

انسـان پـس از خـروج از خانـه خـود را در فضـای شـهر می‌بینـد. وقتـی فضایـی خودمانـی اسـت، فرد احسـاس می‌کنـد کـه مقهور آن نمـی باشـد و می‌توانـد در تغییر و سـاماندهی آن نقـش داشـته باشـد و به عبارتـی در آن دخـل و تصـرف نمایـد. در صـورت نیـاز بـه مبلمـان آن را تغییـر دهـد یـا متناسـب بـا کارکـردی که در شـرایط خـاص از آن انتظـار دارد، فضـا را آرایـش نمایـد و حتـی بـرای انجـام مراسـم خـاص که میـان تمام سـاکنین یک محله مشـترک اسـت، تجهیز نمایـد. برای مثـال در اعیاد آن را چراغانی کند یا در فصول مناسـب، مراسـم عزاداری مذهبـی در آن برگـزار کنـد. ایـن تجهیـز فضـا می‌توانـد بسـیار محدودتـر و موقتی تـر هـم باشـد. برای مثـال فرد می‌توانـد بـرای مـدت کوتاهـی صندلـی‌ای از خانـه‌اش بیـاورد و در کنـار ورودی واحدش مسـتقر کنـد و دقایقی را در کنـار همسـایگانش بگذرانـد. همین امـکان تغییر و تجهیـز موقـت و آسـان احسـاس خودمانـی بـودن را در فضـا تقویـت مـی کنـد. چنانچه حـس تعلـق و مالکیت، امنیت و مشـارکت، مقیاس انسـانی، دسترسـی مناسـب و...در فضـای شـهری بـه خوبـی لحـاظ شـده باشـد، فرد اسـتفاده کننـده در صدد زدن مهر خویـش بر فضا برآمده و فضـا را خودمانـی تلقـی می کنـد (پاکـزاد، ۱۳۹۰، ص ۲۲۳). محیط، اعم از شـرایط کالبـدی، معنایی و معنوی، عامـل مهمـی در احـراز هویتی خاص برای انسـان اسـت. محیـط از آن جهت که تجلی کالبـدی باورها و ارزش‌های فرهنگـی جامعـه اسـت، می‌توانـد در احسـاس هویـت یا بی‌هویتـی تأثیرگـذار باشـد (حبیـب، ۱۳۸۷، ص ۱۴). محیـط شـهری بـرای سـاکن آن نقـش ظـرف تمامـی تجربیـات فـردی و جمعـی را دارد و در ایـن میـان ارتباط تجمـع خاطره‌هـای شهرنشـینان و عامـل زمـان، موجب ایجـاد خوانش‌هـای متفـاوت و پژوهش‌های گسـترده‌ای در زمینـهٔ ارتبـاط مداخلات و توسـعه‌های جدید در متن شـهر و تعامل نسـل‌های متفاوت کالبد و محتـوا در کنار یکدیگر اسـت (سـلطانی، ۱۳۹۲، ص ۸۸). از آن جایی که وجـود فضاهایی بـرای دیدار و اجتماع مردم، همبسـتگی بـه آن هـا امـری اجتناب ناپذیر اسـت. چنانچه انسـان در فضا احسـاس خودمانی بودن نداشته باشـد خود را بیگانه بـه حسـاب مـی آورد و نـه تنها نسـبت به آن بـی تفاوت اسـت بلکه تمایلی به حضور در فضا نداشـته و سـرزندگی فضـا کـه تاثیر بسـزایی در ایجاد خاطـره و خاطره انگیزی دارد از بیـن خواهـد رفـت. در ایـن پژوهـش با اسـتفاده از روش توصیفـی و تحلیلـی و انجام برداشـت هـای میدانی و مصاحبـه بـا اهالـی سـاکن و اسـتفاده از ابزار عکاسـی و فیلمبـرداری، قلـم و کاغـذ بـه بررسـی عوامـل کالبـدی، عملکـردی، اجتماعی، معنایی و زیبایی شـناختی موجود در گذر گلچینان پرداخته شـده اسـت. هدف از انجام این پژوهـش بازگردانـدن حـس خاطـره انگیـزی و خودمانی بـودن بـه ایـن گذر می باشـد. که با پاسـخ به این سـوال که چگونه می شـود یک فضا را طراحی کرد که اسـتفاده کنندگان در آن احسـاس خودمانی بودن داشـته باشـند و برایشـان خاطـره انگیز باشـد، به هدف پژوهـش نایل می شویم.

مواد و روشها

روش بـه کار بـرده شـده در ایـن پژوهـش، «توصیفـی و تحلیلیـن بـوده و پژوهـش از نـوع «کاربردی» می باشـد. فراینـد انجـام کار شـامل چهـار مرحلـه اصلی می باشـد کـه هرکـدام از آن‌هـا دارای ریزکارکردهایـی می‌باشـد. در مرحلـه اول بـا مطالعه و بررسـی مبانی نظـری مربوط بـه فضاهـای خودمانـی و خاطـره انگیـز و دسـتیابی بـه ویژگی‌هـا و عوامـل موثـر بـر چنیـن فضاهایـی، زمینـه لازم جهـت برقـراری رابطه بیـن این دو مفهـوم و تحلیل آن‌هـا فراهم شـده اسـت کـه در مرحلـه سـوم چارچوب مفهومـی پژوهش جهت مداخلـه در نمونه مـورد مطالعه (تجهیز برای مداخله) تدوین گردیده اسـت. در این راسـتا از مطالعـات کتابخانـه‌ای، بررسـی پژوهش‌های مشـابه و جسـتجو در منابع اینترنتی جامـع، به عنوان تکنیک‌های گـردآوری اطلاعـات استفاده‌شـده اسـت. در مرحلـه چهـارم و آخـر، بـا اسـتفاده از چارچـوب مفهومـی و نیـز روش توصیفی و اسـتفاده از تکنیکهای برداشـت میدانی، مصاحبـه بـا اهالـی سـاکن و پرکـردن ۲۵۲پرسشـنامه، (جامعـه آماری سـاکنین محـدوده بلافصـل ۷۳۰ نفر که بـا اسـتفاده از فرمـول کوکران بـا درصد خطـای ۵ درصد

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

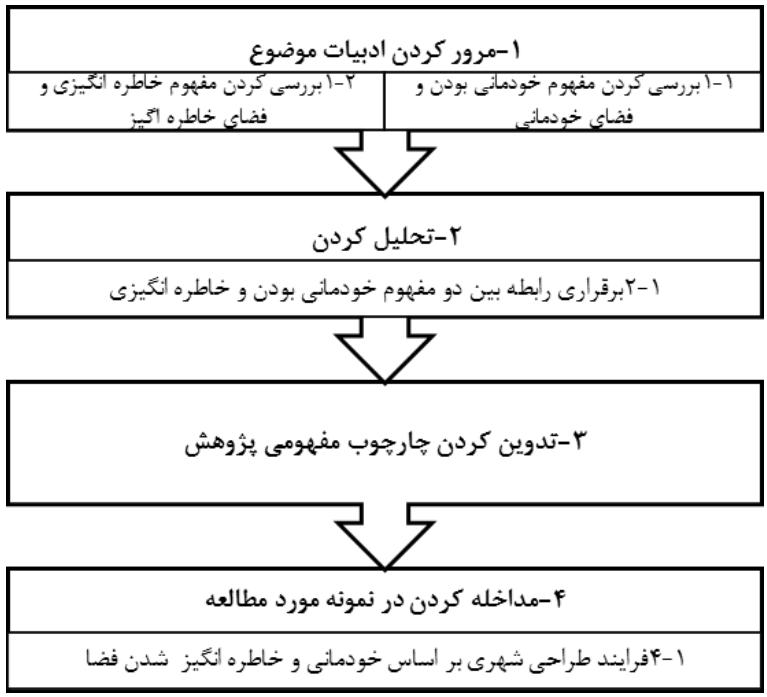

نمودار ۱. مراحل انجام پژوهش، ماخذ: نگارندگان.

حجم نمونه آماری ۲۵۲ محاسبه شده است)، معیارهای خودمانی بودن فضا و خاطره انگیزی آن مورد سوال قرار گرفت تا اولویت بندی آن ها از نظر استفاده-کنندگان مشخص شود. لازم به ذکر است جهت تایید روایی پرسشنامه، از آن پیش نویسی به صورت سوالات باز تهیه شده و با مشارکت اساتید شهرسازی و معماری به انجام رسیده است. سپس پرسشنامه ها به صورت تصادفی همراه با مصاحبه تکمیلی، در ساعات مختلف شبانه روز در بین ساکنین محدوده طراحی توزیع شد و در نهایت داده های به دست آمده از آنها با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در ادامه نتایج داده ها آورده شده است.

با توجه به مطالعات صورت گرفته در منابع مختلف، ارتباط بین دو مفهوم خاطره انگیزی و خودمانی بودن را می توان از طریق نمودار شماره (۲) دنبال کرد. با قرار دادن سه بعد فعالیتی، کالبدی و معنایی به عنوان زمینه های شکل گیری خاطره و خاطره انگیزی، سیر رسیدن آن ها به معیارهای موردنظر فضاهای خودمانی در نمودار با رنگ متمایز نشان داده شده است.

۲مبانی نظری

فضای خودمانی و راهکارها

کلمه خودمانی در لغت نامه دهخدا به معنی «(ص نسبی) محرم، مقابل بیگانه، خودی»، در فرهنگ فارسی معین معادل «(ص نسب) خودی، خصوصی، بی تعارف و تکلف» و در فرهنگ لغت عمید به معنی «[عامیانه] مانند خودی؛ بی‌تکلف، (قید) با حالتی به دور از تکلف» آورده شده است.

فضای خودمانی فضایی است که فرد ساکن محله در آن احساس تعلق می کند. فضا را از آن خود دانسته و خود را نیز جزئی از فضا می داند. در این فضاها فرد دنبال یافتن بهانه‌ای برای حضور در فضا نمی گردد زیرا فضای شهری جزئی بلاواسطه از مجموعه فضاهای زندگی اوست و حیاط دوم او محسوب می شود. برای القای این حس، فرد باید بتواند به سهولت به فضا دسترسی داشته باشد. اینکه فرد بتواند از راحت ترین مسیر و در کمترین زمان به فضا دسترسی یابد، این احساس که فضا دنباله ی فضای زندگی اوست را تشدید می کند. بعلاوه فضا باید جاذب باشد و ساکنان

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

را ترغیب به حضور در خود نماید و از آن مهم‌تر این حضور را به عبور توام با مکث تبدیل کند. برای این منظور وجود محلهایی برای انجام فعالیت‌های غیرحرکتی مثل گردهم ایستادن، نشستن و... همراه با مبلمان مناسب آن‌ها کمک موثری خواهد بود. این امکانات به گونه‌ای باید باشد تا فضا را در شب نیز قابل استفاده سازد. به این ترتیب با افزایش زمان امکان حضور در فضا، امکان توقف در آن نیز بالا می رود (پاکزاد، ۱۳۹۰، ص ۲۲۳). علاوه بر این کالبد فضا نیز باید به گونه‌ای باشد که فضاهای مکث لازم برای انجام فعالیت های فوق فراهم باشد. از طرف دیگر فضا باید به گونه ای باشد که تمام ساکنان محله نسبت به آن احساس تعلق نمایند و در آن حضور یابند. پس همه گروه های اجتماعی اعم از سالخوردگان، کودکان، زنان، مردان و جوانان و... باید امکانات مورد نیاز برای فعالیت های خود و مشارکت در فعالیت های دیگران را در اختیار داشته باشند. برای مثال کنترل کودکان توسط والدین مقدور باشد و در عین حال کودکان احساس آزادی نمایند و بزرگسالان امکان برقراری ارتباط با هم داشته باشند. کالبد فضا باید همچنین به گونه‌ای باشد که امکان حضور سالخوردگان و معلولان فراهم باشد. نبود موانع حرکتی، تسهیل در رفت و آمد و امکان تسلط بر فضا، آن را تبدیل به مکانی مناسب برای این دسته از افراد می نماید. گروه دیگر که باید امکان حضور بی دغدغه داشته باشند زنان هستند. امکان گردهمایی زنان بدون دیدها و عبور و مرورهای مزاحم و به‌خطر افتادن احساس امنیتشان، از عوامل موثر در استفاده راحت و خودمانی این قشر از فضا است. از طرفی فضای خودمانی باید پاسخگوی جوانان باشد به گونه‌ای که فعالیت های پرجنب و جوش آنان را در خود جای دهد و از آن عاملی برای مزاحمت همسایگان بوجود نیاورد.

از الزامات این فضا فراهم آوردن تجهیزات و مبلمان مناسب است. یک فضا زمانی خودمانی به نظر می رسد که بتوان به راحتی میان آن و عرصه های خصوصی رفت و آمد کرد و فرد خود را قطعاً و کاملاً مجزا از عرصه خصوصی زندگی اش نداند و این دو عرصه را در امتداد هم حس کند تا همان احساس خودمانی بودن که در فضای خصوصی دارد در فضای عمومی نیز داشته باشد. یکی از بهترین راه‌ها برای ایجاد چنین احساسی این است که فرد بتواند در فضا دخل و تصرف کند و تسلیم محض ساماندهی موجود نباشد. برخورد عامدانه استفاده کننده از فضا، امکان برقرای ارتباط صمیمانه تری را میان او و میدان فراهم می آورد. برای مثال اگر ساکنین با مشارکت هم برای ایام خاصی فضا را تجهیز کنند احساس تعلق بیشتری به فضا خواهند داشت.

«از مهمترین عوامل کالبدی در تشدید خودمانی بودن فضا، مقیاس انسانی است. ابعاد یک فضای خودمانی باید با توانایی های حسی انسان در زمینه ادراک فضا هماهنگی داشته باشد. باید درنظر داشت در این فضا تعاملات اجتماعی در حد فرد با فرد هم وجود دارد. لذا ابعاد باید در حدی باشد که بازشناسی آشنایان ممکن گردد» (پاکزاد، ۱۳۹۰، ص ۲۲۴).

تعریف خاطره و خاطرهٔ جمعی

واژهٔ خاطره در لغتنامهٔ دهخدا بصورت زیر تعریف شده است: «اموری که بر شخص گذشته باشد و آثاری از آن در ذهن شخص مانده باشد؛ گذشتهٔ آدمی؛ وقایع گذشته که شخص آن را دیده یا شنیده است؛ دیده های گذشته یا شنیده های گذشته» (دهخدا، ۱۳۷۷، ص ۶۴). خاطره در لغتنامهٔ لانگمن، «توانایی فرد در به خاطر آوردن اشیا، اماکن، تجارب و ...» (Longman, ۱۹۹۳:۲۰۱۰). و در لغتنامهٔ وبستر، «توانایی و یا روند یادآوری یا بازتولید آنچه آموخته شده و یا به خاطر سپرده شده، خصوصاً از طریق سازوکارهای تداعی معانی» (Webster,۷۲۵:۲۰۰۳) تعریف شده است. بر اساس تعاریف لغوی ارائه شده، خاطره، بیادآوردن وقایع و رویدادهای گذشته بوسیلهٔ فرد از طریق بیادآوردن افراد، اشیا، اماکن و تجارب است. بررسی تعاریف گوناگون نشان می دهد که یکی از جنبه های کلیدی در تعریف خاطره، «رویداد» می باشد. رویدادهای موردنظر در این تعریف، نه رویدادهای صرفاً مکتوب

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

جدول ۱. عوامل موثر در طراحی فضاهای خودمانی؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

عوامل موثر بر خودمانی شدن فضا	راهکارهای طراحانه	
حس تعلق	– سهولت دسترسی به فضا – قابل استفاده نمودن فضا در شب – فضای عمومی در ادامه ی فضای خصوصی احساس شود.	– فرد بتواند در فضا دخل و تصرف کند. – فضا دارای ایمنی و امنیت باشد.
جذابیت	– عبور توام با مکث در فضا – وجود محل هایی برای انجام فعالیت های غیر حرکتی	– استفاده از تنوع در کاربری ها، فرم ها، مردم و اهداف
همه شمولی و مشارکت	– مشارکت در فعالیت های دیگران –کنترل کودکان توسط والدین و در عین حال احساس آزادی در کودکان – نبود موانع حرکتی، تسهیل در رفت و آمد	– امکان گردهمایی زنان بدون دیدها و عبورومرورهای مزاحم و به خطر افتادن احساس امنیتشان – امکان فعالیت های پرجنب و جوش جوانان – امکان تسلط بر فضا
مقیاس انسانی	– هماهنگی داشتن ابعاد یک فضای خودمانی با توانایی های حسی انسان در زمینه ادراک فضا	– ابعاد در حدی باشد که بازشناسی آشنایان ممکن شود.

در کتب تاریخی، بلکه رویدادهایی است که فرد خود، آنها را تجربه کرده است. بنابراین در تعریفی دقیق تر از خاطره می توان گفت: خاطره بیادآوردن وقایع و رویدادهای تجربه شده بوسیلهٔ فرد از طریق بیادآوردن افراد، اشیا، اماکن و تجارب و با استفاده از سازوکارهای تداعی معانی است.

عبارت «خاطره جمعی»، برای نخستین بار، توسط موریس هالبواکس جامعه شناس فرانسوی به ویژه در مقاله «چارچوب های اجتماعی خاطره» و کتاب مشهور «خاطره جمعی» به کار گرفته و معرفی شد. «هالبواکس» تحت تاثیر امیل دورکهایم جامعه شناس، به سنت روانشناسی جمعی و شاخه فکری جدیدتر و خوش بین تر این سنت تعلق دارد (Wilson, ۲۰۰۰). آلدو روسی معمار نو خردگرای ایتالیایی، نخستین کسی است که مفهوم خاطره جمعی هالبواکس را وارد ادبیات معماری و شهرسازی نمود. روسی در بخشی از کتاب مشهورش «معماری شهر»، ازشهر به مثابه تاریخ یاد کرده و به دو روش تاریخی نگاه به شهر اشاره می کند. نخست شهر به مثابه یک عنصر مصنوع مادی که ردپای زمان بر روی آن به چشم می خورد و دیگر تاریخ به مثابه مطالعه ساختار شکل گیری مصنوعات شهر (Rossi,۱۹۸۲:۱۲۸). در عرصهٔ شهرسازی، خاطرهٔ جمعی از دههٔ ۱۹۷۰ به این سو و در نتیجهٔ بکارگیری نابجای پیشنهادهای منشور آتن و تبعات آن مورد توجه قرار گرفت. فرهنگ لغات شهرسازی، خاطرهٔ جمعی را به عنوان تصور معمار ایتالیایی، آلدو روسی از آنچه وی به عنوان عنصری می دید که اغلب در فرم شهر منعکس می شود و باید در توسعهٔ جدید بازتاب یابد، معرفی می کند (Cowan,۲۰۰۵:۷۵).

خاطره انگیزی و فضای شهری

خاطره ماهیتی اجتماعی دارد؛ به همین منظور با فضاهای عمومی شهر در ارتباط بوده و شکل گیری خاطرات در قلمرو و سکونتگاه جمعی، یعنی شهر و محلات آن امکان پذیر است؛ در نتیجه اگر خاطرات جمعی ماهیت اجتماعی داشته، بستر شکل گیری آنها (شهر) نیز باید محل تعامل اجتماعی باشد. در اینصورت، سابقه سکونت در شهر خود عاملی است در جهت تقویت خاطرات جمعی (میرمقتدایی، ۱۳۸۷). شهر را می توان مکان خاطره های جمعی مردمانش دانست؛ فضاهای مختلف شهری با زنده نگاه داشتن خاطرات،

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

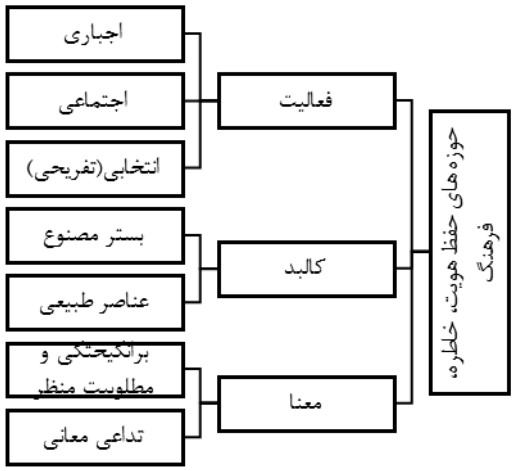

نمودار ۳. مدل استخراجی برای مطالعهٔ حوزه‌های شکل گیری هویت، خاطره و فرهنگ، منبع: سلطانی، ۱۳۹۲، ص ۹۲

کند.

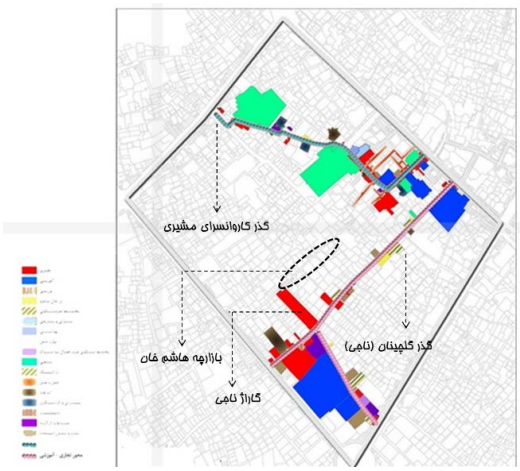

نقشه ۳. محورهای فعالیتی برزن، ماخذ: نگارندگان

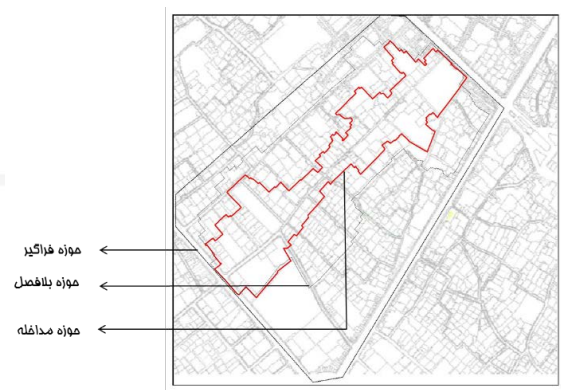

نقشه ۴. معرفی محدوده های طراحی، ماخذ: نگارندگان

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۴ پاییز ۹۵
No.44 Automn 2016

باعث زنده نگاه داشتن حوادث تاریخ می شوند؛ و در نتیجه وجه مهمی از خاطره جمعی یک ملت، قوم و یا فرهنگ سرزمینی راشکل می دهند. گذشت زمان کالبد شهر را واجد هویت می سازد و شهروندان به واسطه فضاهای شهری مملو از خاطره های جمعی با گذشته فرهنگی خود ارتباط یافته وکسب هویت اجتماعی می نمایند (حبیبی، ۱۳۷۸). محیط، اعم از شرایط کالبدی، معنایی و معنوی، عامل مهمی در احراز هویتی خاص برای انسان است. محیط از آن جهت که تجلی کالبدی باورها و ارزش های فرهنگی جامعه است، می تواند در احساس هویت یا بی هویتی تأثیرگذار باشد (حبیب، ۱۳۸۷، ص ۱۴). محیط شهری برای ساکن آن نقش ظرف تمامی تجربیات فردی و جمعی را دارد و در این میان ارتباط تجمع خاطره های شهرنشینان و عامل زمان، موجب ایجاد خوانش های متفاوت و پژوهش های گسترده‌ای در زمینهٔ ارتباط مداخلات و توسعه های جدید در متن شهر و تعامل نسل های متفاوت کالبد و محتوا در کنار یکدیگر است. این هم نشینی، گفتهٔ «ویلیام فالکنر» را به یاد می آورد که «گذشته هیچگاه نمرده است؛ در حقیقت حتی سپری نشده است». به دلیل همین ارتباطات است که گرایش ها به سمت برنامه ریزی در جهت افزایش

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

جدول ۲. اولویت بندی معیارهای خودمانی و خاطره انگیزی؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

	خودمانی شدن فضا			خاطره انگیز شدن فضا		
۱	معیار	فراوانی عددی	درصد فراوانی	معیار	فراوانی عددی	درصد فراوانی
۲	حس تعلق	۲۳۰	٪ ۹۱.۲	سابقه سکونت	۲۴۷	٪۹۸
۳	مشارکت	۲۲۴	٪ ۸۸	هویت کالبدی	۲۳۸	٪۹۴.۴
۴	مقیاس انسانی	۲۱۲	٪۸۴	حوادث تاریخی	۲۳۴	٪۹۲.۸
۵	همه شمولی	۲۱۰	٪۸۳	ارزش‌های فرهنگی مشترک	۲۳۲	٪۹۲.۰۶
۶	جذابیت	۱۹۶	٪۷۷	وجود مکان هایی برای تعامل اجتماعی	۲۲۴	٪۸۸
۷				سرزندگی	۲۱۴	٪۸۴

سرزندگی محیط های شهری با نظر به هویت و میراث خاطرات شهروندان و توجه به ایجاد تداوم تجربیات شهری، با رویکردی مشارکتی است (سلطانی، ۱۳۹۲، ص ۸۸). پیوستگی و تداوم حیات شهری همواره در اندرکنشی با سرزندگی حیات هر روزه پدید می آید. چنانکه «هانری لفور» در کتاب تولید فضا (۱۹۹۱) غنا و پویایی محیط های شهری را وابسته به تجمع هویت و معنا در قالب زندگی هر روزه می داند و می توان گفت ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان در بستر محیط شهری، ناشی از تلفیق کیفیات گوناگون است که لاجرم به کلیهٔ ابعاد حیات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی نظام شهری مرتبط می شود (گلکار، ۱۳۸۶، ص ۷۴).

تبیین مؤلفه های ارتقاء خاطره انگیزی

یکی از تأثیرگذارترین پژوهش ها در راستای تعیین مؤلفه های ارتباط شهروندان و محیط شهری، کتاب «روانشناسی مکان» کانتر (۱۹۷۷) است. کانتر با ارائهٔ مدل مکان، سه مؤلفهٔ کالبد، فعالیت و معنا(مفهوم) را ابعاد اصلی هرگونه پژوهش در زمینهٔ ارتقاء کیفیت رابطهٔ مردم و محیط شهری با رویکرد هویت و خاطرهٔ جمعی در طرح های توسعه معرفی می کند. وضعیت کالبدی بعنوان ظرف زندگی هرروزه با فعالیت به عنوان هرآنچه در این ظرف کالبدی تجربه می شود و معنا به عنوان علت واقع شدن این فعالیت ها معرفی می شود که تغییر هر یک از اینها بر دیگر ابعاد مؤثر است و برنامه ها و طرح های توسعه بایستی هر سه جنبه را لحاظ نمایند (سلطانی، ۱۳۹۲ به نقل از ibid:۱۵۵-۱۶۰). در اینجا با استفاده از پژوهش های مونتگمری (۱۹۹۸ و ۲۰۰۳)، سایم (۱۹۹۵)، استرنبرگ (۲۰۰۰)، بالساس (۲۰۰۹)، گل (۱۹۸۷)، اودانل (۲۰۰۸)، سلطانی و نامداریان (۱۳۸۹)، خستو و سعیدی رضوانی (۱۳۸۹) و لطفی (۱۳۹۰) که به تبیین معیارهای هر سه یا برخی از این حوزه های اصلی پرداخته اند، به تبیین معیارها و زیرمعیارها پرداخته شده است.

شناخت عرصه مورد مطالعه

در این بخش به بررسی ابعاد کالبدی، فعالیتی و معنایی موجود در گذر گلچینان پرداخته شده است. به گونه ای که در تمام مراحل طراحی (موجود و مطلوب)، این ابعاد در راستای عوامل موثر بر خودمانی بودن فضا هدایت شوند. لازم به ذکر است این عوامل به عنوان فیلتر بر سر راه ابعاد کالبدی، فعالیتی و معنایی قرار داده شده اند بدین معنا که برای مثال در مرحله شناختنِ بعد فعالیتی، تمرکز محققان بر کاربری های محلی و فعالیتهای جمعی صمیمانه و خودجوش اهالی می باشد و در این راستا شناسایی کاربری هایی که سبب ورود

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

افـراد غریبـه بـه محله مـی شـود در جهت جلوگیـری از برهـم زدن صمیمیت و خودمانی شـدن فضـا مدنظر قرار می گیـرد. سـپس بـا طی کـردن سـایر مراحـل طراحـی شـامل: تحلیل کـردن، سـاختن چشـم انداز، هدف گذاری کـردن، گزینـه دادن، انتخاب کردن گزینه برتـر، ارزیابی و اجـرا، سـعی در خودمانـی و خاطره انگیز کـردن این فضا شـده است.

گـذر گلچینـان در محدوده بافت تاریخی شـهر یـزد واقع شـده اسـت (نقشـه شـماره ۱) و از جمله گذرهای اصلی بـرزن گـودال مصلی می باشـد. این گذر در مرز مشـترک محـلات گودال عباسـی، هاشـم خـان و بخشـی از محله پشـت بـاغ و مرکـز شـهر قدیمی یـزد قـرار دارد. (نقشـه شـماره۲) محورهـای فعالیتـی در برزن گـودال مصلی دو محور کاروانسـرای مشـیری و گلچینان می باشند که می تـوان ان هـا را به عنوان شـاکله اصلـی در نظر گرفت .گذر و بـازار هاشـم خان رابطـی بیـن ایـن دو محور می باشـد. در طـرح فرادسـت (طـرح حفاظت جامع بافـت تاریخی)، عـرض این گذر از ابتدای گذر گلچینان (ورودی از سـمت خیابـان ایرانشـهر) تـا گاراژ ناجـی، ۱۰ متـر و از گاراژ تـا مصلـی ۶ متـری پیشـنهاد شـده اسـت و در محـل گاراژ ناجی مرکز محله پیشـنهاد شـده است. (نقشـه شماره۳) بـا توجه بـه مبانی نظری ارائه شـده، محقق بـرای تدقیق حـوزه هـای طراحـی بـا اسـتفاده از برداشـت میدانـی و مصاحبـه بـا اهالـی سـاکن در بـرزن گـودال مصلـی و معیارهایـی مانند: مشـارکت، آشـنایی افراد باهـم، تامین مایحتـاج روزانه، مقیاس انسـانی و... حوزه فراگیر، بلافصل و مداخله را مانند نقشـه شـماره ۴ مشـخص کرده اسـت. حـوزه فراگیر: محـدوده ای که هنوز در آن حس خودمانی بـودن بین سـاکنین وجود دارد (تا میانه گذر هاشـم خان همدیگـر را می شناسـند). حوزه بلافصـل: علی رغم اینکه گـذر گلچینان مابین محله گودال عباسـی و هاشـم خان اسـت امـا بدلیل وجـود بازارچـه در گذر، محـدوده ای که افـراد بـه آن حس تعلق دارنـد و آن را خودمانی می دانند، تلفیقـی از ایـن محـلات اسـت. حـوزه مداخله: محـدوده ای کـه دخـل و تصـرف طراحانـه، خودمانی بـودن گذر را تشـدید می کند.

یافته های تحقیق

بـرای تجزیه و تحلیل پرسشـنامه ها به بررسـی داده های مربـوط بـه خودمانی شـدن فضا و نیـز داده هـای مربوط بـه خاطره انگیـزی فضا مـی پردازیـم. همان طـور که در جدول شـماره ۲ مشـاهده می شـود برای فضای خودمانی پنـج معیـار در نظـر گرفتـه شـده اسـت کـه از ایـن بین حـس تعلـق بـه فضـا بـا بیشـترین درصـد در اولویـت اسـتفاده کنندگان از فضـا قـرار دارد. معیارهـای خاطـره انگیـزی شـش معیـار کـه از مهمترین هـا هسـتند مورد سـوال واقع شـده که سـابقه سـکونت در اولویت اول قرار دارد. لازم به ذکر که اسـتفاده کنندگان از فضا، در پاسـخ بـه سـوال باز پرسشـنامه مبنی بر اینکه چـه ویژگی هایی را در خودمانـی و خاطره انگیـزی فضا دخیل می دانند، به موارد مختلف و گاهاً مشـابهی اشـاره داشـته اند که با نظر نگارنـدگان تمامـی آن ها وابسـته به معیارهای ذکر شـده مـی باشـند لـذا از ذکر آن ها پرهیز شـده اسـت.

تحلیل بعد فعالیتی

از آنجایـی کـه کاربری های فرامحلـه ای باعـث ورود افراد متفرقـه غیـر محلـی به گـذر می شـود، شناسـایی آن ها امـری ضـروری اسـت تـا در ملاحظـات طراحی بـه گونه ای بـا ان هـا برخـورد شـود کـه گـذر خودمانی تر شـود. همـان گونـه کـه در نقشـه شـماره۵ ملاحظه مـی کنید، عمـوم کاربری هـای فرامحله ای در حاشـیه خیابان های اصلـی و گـذر هاشـم خـان قـرار دارنـد و برخـی از آن ها ماننـد گاراژ ناجـی در حـال حاضر عملکرد خـود را از داده اند.کاربـری هایـی ازجملـه: آمـوزش عالی در مقیـاس فرا شـهری و دبیرستان ایرانشهر، کارگاه فرش، مبل فروشی و آموزشـگاه در مقیاس منطقه ای و مسـکونی ها، زورخانه، حسـینیه هـا و تجـاری هـای محلـی در مقیـاس محلـی فعالیـت دارند. عـلاوه بر آن کاربری های موثـر بر طرح در نقشـه شـماره۶ معرفی شـده اند. عرض گذر گلچینان در قسـمت ابتدایی از سمت خیابان ایرانشهر ۸-۱۰ متر و در سـایر قسـمت ها ۴-۶ متر مـی باشـد و محصوریت ۱به۲ و ۱بـه۱ مـی باشـد، وجـود پیـچ و خـم هـا و محصوریت مناسـب باعث ایجـاد حس نزدیکی بین افـراد و خودمانی شـدن فضا شـده اسـت. وضعیت کفسـازی آن به صورت

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

نقشه ۵. کاربری های فرامحله ای، ماخذ: نگارندگان

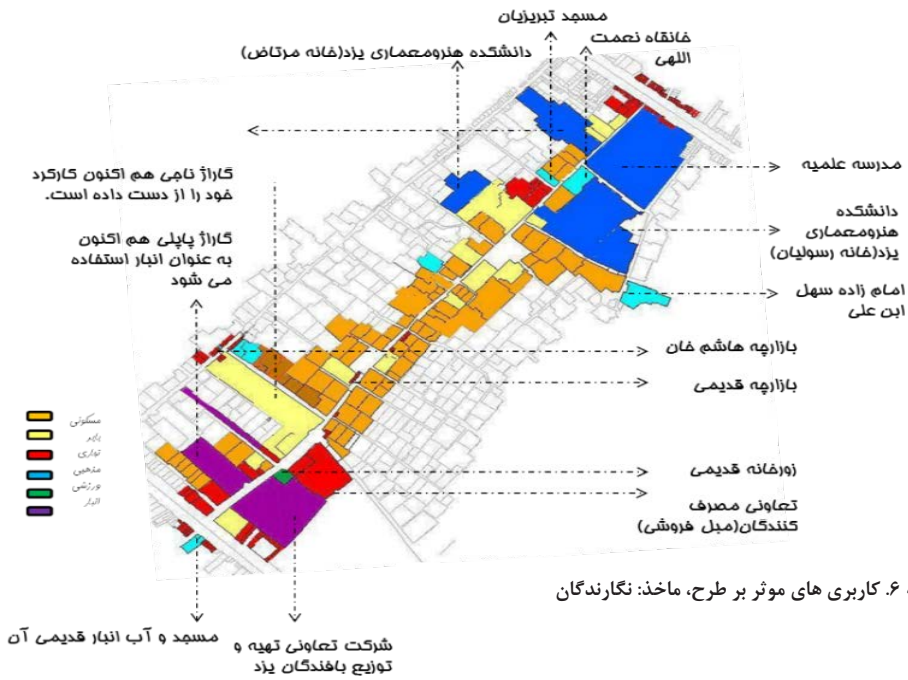

نقشه ۶. کاربری های موثر بر طرح، ماخذ: نگارندگان

آسفالت و بدون پیاده رو می باشد که تا حدودی امنیت را کاهش داده است. ورودی این گذر از سمت خیابان قیام هیچ گونه دعوت کنندگی ندارد و تنها با سرپوشیده شدن قابل تمییز است. این غریب گز بودن حاکی از خودمانی بودن گذر می باشد. ورودی از سمت خیابان ایرانشهر نیز دعوت کنندگی ندارد اما شدت غریب گز بودنش کمتر می باشد. شناسایی عرض معبر، محصوریت آن، وضعیت کفسازی و مقطع عرضی در کیفیت های امنیت، محصوریت، سرزندگی تاثیر می گذارد و به تبع آن خودمانی بودن گذر را تحت الشعاع قرار می دهد.

تحلیل بعد کالبدی

از لحاظ فرم کالبدی معماری یزد به صورت درونگرا و حیاط مرکزی می باشد، لذا لازم است فضاهای بیرونی نیز این خصلت را داشته باشند تا افراد احساس راحتی بیشتری در فضا داشته باشند. نقشه شماره ۷ بیانگر توده و فضا (وضع موجود) در محدوده طراحی می باشد. بناها عموماً یک طبقه و با قدمت بالای ۵۰ سال می باشند. عموم بناها از لحاظ کیفیت قابل نگهداری می باشند و با توجه به تاریخی بودن بافت، بناهای دارای ارزش میراثی مانند خانه مودت و مسجد تبریزی ها و... از لحاظ کالبدی و تاریخی حائض اهمیت می باشند. وجود زمین های بلااستفاده در محدوده پتانسیلی است

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۴ پاییز ۹۵
No.44 Automn 2016

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

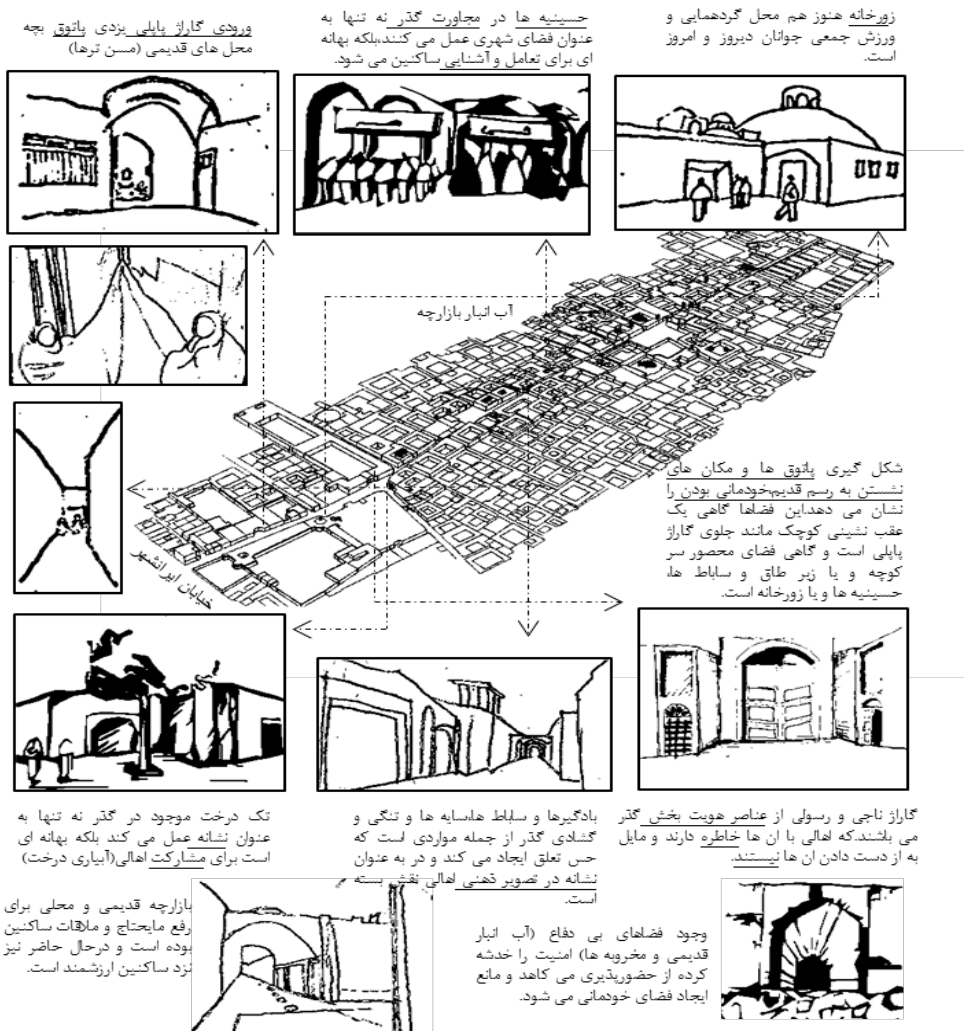

تصویر ۱. بعد معنوی طراحی فضاهای خودمانی، ماخذ: نگارندگان

تصویر ۱. بعد معنوی طراحی فضاهای خودمانی، ماخذ: نگارندگان

جهت طراحی فضاهای باز جمعی و شکلگیری تعاملات در جهت افزایش مشارکت، آشنایی، حس تعلق و به تبع آن خودمانی تر شدن گذر.

تحلیل بعدمعنایی

تصویر شماره ۱ به بررسی و شناخت محل های گردهمایی و پاتوق ها، بهانه های حضور و مشارکت اهالی، عناصر هویت بخش، عناصر شاخص کالبدی و نشانه ها و همین طور یافتن فضاهای گم شده و با امنیت کم در راستای ایجاد فضای خودمانی و خاطره انگیز بوده است، پرداخته است.

اهداف کلان و برنامه های مبتنی بر خودمانی و خاطره انگیزشدن فضا

پس از جمع بندی و تحلیل مرحله شناختن، محققان با توجه به رویکرد پژوهش، اهداف و سیاست ها را مبنی بر خودمانی شدن فضا جهت تحقق خاطره انگیزی در نظر گرفته اند که قسمت هایی از جداول مربوطه ارائه شده است.

از آنجایی که خاطره با زمان در ارتباط تنگاتنگی است و مداخله صورت گرفته در بافت تاریخی شهر یزد می باشد که روح زمان در آن نهفته است بررسی محیط تاریخی نیز حائز اهمیت می باشد. ضمن اینکه دو مبحث خاطره و خودمانی بودن با اجتماع سروکار دارند، بررسی محیط اجتماعی هم در این راستا مثمرثمر می باشد. و نیز اهمیت محیط اقتصادی به

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۴ پاییز ۹۵
No.44 Automn 2016

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

جدول ۳. ویژگی های وضع موجود در حوزه های حفظ خاطره و اهداف کلان و برنامه های متناظر با آن،

حوزه خاطره	وضع موجود	اهداف کلان	برنامه ها
بعد فعالیتی	(*)کاربری های موجود در گذر هم سطح عملکرد محلی و هم شهری و حتی گاهی فراشهری دارند. (*) کاربری‌های موجود در ابتدای گذر از خیابان قیام عموما در مقیاس فرامحله ای کار می کنند. (*) گاراژ در حال حاضر به عنوان انبار مورد استفاده قرار می گیرد. (*) کارکردهای مسکونی به صورت قرار گرفته اند که پشت به گذر می باشند. (*) ساکنین گذر از بازارچه هاشم خانی در گذر پشتی برای رفع مایحتاج استفاده می کنند. (*) از این گذر انشعابات زیادی گرفته شده است. (*) عرض گذر در قسمت های مختلف متفاوت است. (*) گذر گلچینان خیابان قیام را به خیابان ایرانشهر متصل می کند. (*) در این گذر دو پارکینگ اصلی وجو دارد.	(*)پخشایش مناسب کاربری ها؛ (*) پیوستگی فعالیتی؛ (*) اختلاط کاربری ها و گوناگونی؛ (*) رفع نیازهای روزانه ساکنین؛ (*) تسهیل و ایمنی رفت و آمدها؛ (*) جلوگیری از عبوری شدن گذر	(*) رعایت مقیاس عملکرد کاربری ها؛ (*) ایجاد فضاهایی با کاربری های مختلط؛ (*) ایجاد تنوع فعالیتی؛ (*) ایجاد فضاهایی برای دست فروشان کاربری های انعطاف پذیر مانند برگزاری نمایشگاه موقت و مراسم آیینی و...؛ (*) برگزاری کلاس های خودگردان آموزشی و فنی در کارگاه های موجود؛ (*) ایجاد تمرکز کاربری ها مانند مرکز محله برای رفع مایحتاج روزانه و هفتگی ساکنین؛ (*) تبدیل دانه های مخروبه موجود در لایه پشتی گذر به پارکینگ؛ (*) برگزاری نمایشگاه‌های دانشجویی در فضاهای باز انعطاف‌پذیر جهت آشنایی هر چه بیشتر دانشجویان و اهالی و شکلگیری همکاری ها و اعتماد دوطرفه بین ساکنین و دانشجویان؛ (*) ارتقا سطح کیفی خانه های قدیمی؛ (*) تزریق کاربری‌های مناسب بافت قدیمی مانند مهدکودک، خانه سالمندان، خوابگاه دانشجویی؛ (*) ایجاد کاربری‌های اولیه و ثانویه؛ (*) تعریف سکانس‌های تجاری- فرهنگی، مذهبی- گردشگری در گذر؛ (*) ارتقا ایمنی؛ (*) تقویت حضور پیاده و دوچرخه در فضا؛ (*) اصلاح دسترسی‌ها؛ (*) تعریف ابتدا و انتهای گذر (ورودی‌ها)؛ (*) ایجاد پارکینگ در لایه دوم؛ (*) توجه به دسترسی سریع و آسان به خدمات؛ (*) جلوگیری از عبوری شدن گذر برای سواره‌ها؛ (*) تنوع بخشی به فرم، عرض و وضعیت کفسازی و سقف

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

جدول ۳. ویژگی های وضع موجود در حوزه های حفظ خاطره و اهداف کلان و برنامه های متناظر با آن،

بعد کالبدی	(*) عموم بناها یک طبقه بیش از ۵۰ سال و با کیفیت قابل نگهداری می باشند که نقشه های مربوطه قبلا ارائه شده است. (*) بافت تنیده می باشد و نسبت توده بر فضا غلبه دارد. (*) اقلیم شهر یزد گرم و خشک می باشد لذا گرما مسئله اصلی می باشد. (*) نسبت ارتفاع جداره گذر در برخی جاها مناسب این اقلیم نیست. (*) تک درخت موجود در گذر تنها عنصر اکولوژیک موجود می باشد.	(*) برقراری تعادل توده و فضا(*) ارتقا معماری و شهرسازی بومی؛ (*) پایداری زیست محیطی	(*) پیوستگی در عناصر کالبدی؛ (*) پیوستگی فضایی؛ (*) عدم غلبه فضا بر انسان؛ (*) استفاده از فرم های بومی؛ (*) حفظ کالبد شاخص برخی ابنیه؛ (*) از بین بردن فضاهای گمشده؛ (*) ایجاد عقب رفتگی و بیرون زدگی در خط بنا در گذر پیروی از اصل حریم و قلمرو؛ طراحی فضا متناسب با اقلیم گرم و خشک؛ (*) پاکسازی زمین های بایر از زباله ها و...؛ (*) افزایش سبزینگی و ارتقا شرایط به گونه ای که گرمای هوا مانع از رشد گیاهان نشود. (*) استفاده از درختان همیشه سبز و ساماندهی گلجای‌ها
بعد معنایی	(*) شکل گیری پاتوق ها و مکان های نشستن به رسم قدیم،خودمانی بودن را نشان می دهد.این فضاها گاهی یک عقب نشینی کوچک مانند جلوی گاراژ رسولی است و گاهی فضای محصور سر کوچه و یا زیر طاق و ساباط ها است. (*) ورودی این گذر از سمت خیابان قیام هیچ گونه دعوت کنندگی نداردو تنها با سرپوشیده شدن قابل تمییز است.این غریب گز بودن حاکی از خودمانی بودن گذر می باشد. (*) ورودی از سمت خیابان ایرانشهر نیز دعوت کنندگی ندارد اما شدت غریب گز بودنش کمتر می باشد. (*) غالب مصالح به کار برده شده خشت و گل می‌باشد. (*) رنگ بافت اغلب اکر خشت و گل می‌باشد؛ (*) در جداره گشودگی رو با فضای خیابان کمتر دیده می شود.	(*) ارتقا حس مکان و حس تعلق به محیط؛ بالا بردن میزان آرامش و امنیت در محله؛ (*) ارتقا منظر عینی و ذهنی	(*) تعریض معبر برای سهولت حرکت سواره و پیاده؛ (*) تفکیک حرکت سواره و پیاده با استفاده از طراحی مناسب و مبلمان شهری مناسب فضا؛ (*) تامین روشنایی گذر؛ (*) تامین روشنایی و دید ناظر بر پارکینگ ها؛ (*) ایجاد جذابیت بصری در بدنه گذر و فضاهای مکث ایجاد شده؛ (*) حفظ دید به عناصر طبیعی موجود؛ (*) تقویت و ارتقا کیفی کریدورهای دید و ویستاها؛ (*) استفاده از خط آسمان متعادل و متناسب با هویت کالبدی شهر یزد؛ (*) توجه به منظر کف جداره و بام؛ (*) توجه به جزئیات طبقه هم کف؛ (*) توجه به نفوذ بصری

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

جدول ۴. بعد رویه ای موثر در خودمانی و خاطره انگیزی و اهداف کلان و عملیاتی متناظر با آن

	وضع موجود	اهداف کلان	اهداف عملیاتی
محیط اجتماعی	(*) قشر اجتماعی موجود را می توان دو دسته یزدیان قدیمی و افغانیان مقیم در نظر گرفت. این اقشار باهم روابط و فضاهای جمعی مشترک دارند. (*) تعداد فرزندان در این خانواده ها عموما بالا می باشد. (*) کودکان حاضر در سایت تعداد قابل ملاحظه ای دارند. (*) کودکان محل باهم هم بازی هستند و بچه محل از غریبه قابل تمییز است. (*) سالمندان نیز سهم نسبتا بالایی دارند. (*) بخشی از گذر محل عبورومرور دانشجویان است. (*) افراد محلی فعالیت های گروهی نظیر روضه‌خوانی، مهمانی‌های دوره ای و... دارند.	(*)افزایش مشارکت اهالی؛ (*) ارتقا حس تعلق گروه های اجتماعی؛ (*) جلوگیری از خروج ساکنین بومی بافت	(*) افزایش بهانه های حضور ساکنین و تقویت حس مشارکت؛ (*) ارائه تمهیداتی جهت خودکفایی گذر به لحاظ نگهداری و تامین امنیت توسط خود ساکنین و با توجه و با بودجه آنها «مدیریت خصوصی»؛ (*) ایجاد ارتباط و آشنایی بین دانشجویان و اهالی محلی برای ارتقا دوستی و خودمانی دانستن آن ها نزد اهالی مانند ایجاد فضاهایی برای ارائه طرح های دانشجویی به ساکنین؛ (*) ارتقا کیفی حسینیه ها و مکان های گردهم آیی؛ (*) برگزاری جلسات مشاوره بین ساکنین و واعظین مورد اعتماد محل؛ (*) ارتقا دادن سطح فرهنگ و سواد افراد با برگزاری کلاس های خودگردان آموزشی و فنی؛ (*) ایجاد زمین های ورزشی و بازی کودکان؛ (*) جلب اعتماد افراد و حفظ حریم های خصوصی آن ها با ایجاد فضاهای جمعی دنج جهت برگزاری مراسم؛ (*) ایجاد فضاهای ورزشی مخصوص سالمندان؛ (*) ایجاد فضاهای باز جمعی برای گردهمایی های جوانان و کودکان و کمک به امنیت و پرهیز از بزهکاری در بن بست ها و فضاهای بی دفاع.
محیط تاریخی	(*) بافت حاضر جزو بافت تاریخی ارزشمند است. (*) گذر گلچینان از قدیم الایام جزو معابر با اهمیت بوده است و به نوعی مسیری بوده است در قلب شهر. (*) قدمت تاریخی سایت باعث ایجاد حس مالکیت و حس تعلق ساکنین شده است.	(*) حفاظت و تقویت بستر تاریخی	(*) حفظ بناهای ارزشمند تاریخی؛ (*) حفظ و ارتقا روابط بین فضا و مسیر و رعایت اصل پیوستگی؛ (*) استفاده از الگوهای فضایی موجود جهت طراحی فضاهای خودمانی و رعایت اصل مقیاس و تناسب؛ (*) استفاده از هویت موجود در گذر و نام گذر ناجی برای توجه به این‌همانی در فضا؛ (*) ارتقا کیفی برخی ساختمان‌های تخریب شده و تزریق کاربری به آن ها؛ (*) بهبود وضعیت زیرساخت‌های موجود در بافت تاریخی و وضعیت آب‌های سطحی برای ایجاد فضاهای همه گیر و خودمانی‌تر؛ (*) معاصرسازی دانه‌های بزرگ و کوچک سایت؛ (*) طراحی مسیر گردشگری در حوزه بلافصل ضمن حفظ خودمانی بودن گذر؛ (*) نگهداری و مرمت خانه های دارای ارزش معماری تاریخی و در جهت حفظ تاریخچه گذر تعریض معابر با احترام به بافت تاریخی و حفظ عناصر با ارزش و ایجاد تعریض از سمت بناهای فاقد ارزش.
محیط اقتصادی	(*) سطح درامد عموما متوسط رو به پایین است. (*) اشتغال ساکنین عموما خدماتی و کارگری است. (*) کاربری های در سطح شهر قرار دارند که در اقتصاد شهر نیز موثر هستند. (*) وجود بازار هاشم خان و بقایایی از بازار قدیمی در گذر گلچینان.	(*) خودکفایی اقتصادی	(*) ارتقا و رونق اقتصادی در محله؛ (*) احیای دوباره گاراژها و تغییر کاربری آن‌ها به تجاری و تفریحی؛ (*) استفاده از صنایع دستی و هنرهای سنتی جهت اشتغالزایی و درامدزایی مخصوصا بانوان خانه‌دار؛ (*) جذب توریست و رونق وضعیت اقتصادی محله

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

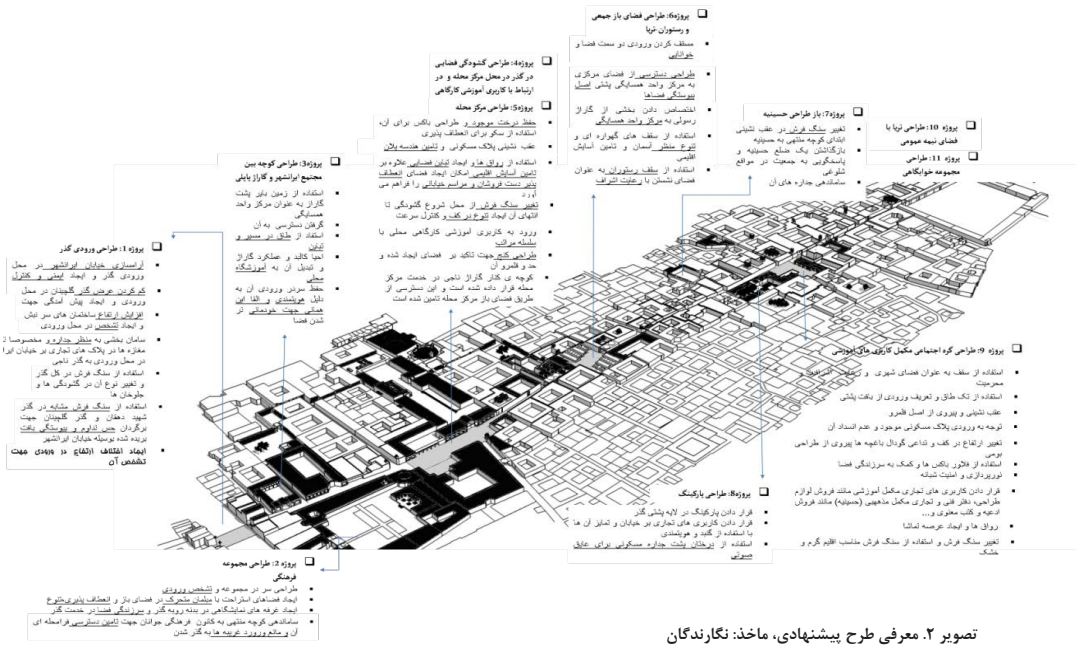

تصویر ۲. معرفی طرح پیشنهادی، ماخذ: نگارندگان

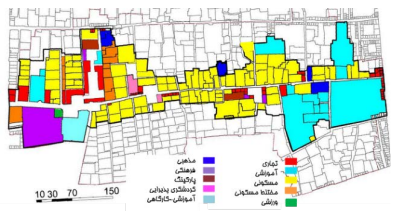

نقشه ۸. کاربری اراضی پیشنهادی، ماخذ: نگارندگان

عنوان چرخ زندگی شهروندان برکسی پوشیده نیست که در جدول شماره ۳ به آن ها پرداخته شده است. در ادامه فرایند طراحی از بین گزینه های پیشنهادی در حوزه فراگیر و حوزه مداخله با ارزیابی شکل گرفته با استفاده از تکنیک دلفی، گزینه برتر انتخاب شده که در ادامه به معرفی طرح پیشنهادی پرداخته شده است. لازم به ذکر است معیار های ارزیابی در تکنیک دلفی شامل عوامل تاثیر گذار در خودمانی شدن فضا و نیز خاطره انگیزی آن می باشند. مانند: مشارکت پذیری طرح، ارتقا حس تعلق، حفظ هویت کالبدی- اجتماعی- تاریخی، طراحی ارگانیک و سادگی.

همانطور که در نقشه ۸ کاربری های پیشنهادی ملاحظه می شود، کارگاه فرش و مبل فروشی به کاربری فرهنگی کانون جوانان، محلی برای گردهمایی آنان تبدیل شده است، کاربری های مکمل آموزشی مانند خوابگاه دانشجویی و دفاتر فنی و فروش لوازم آموزشی جهت ارتباط و تعامل بیشتر دانشجویان با ساکنین بافت درنظر گرفته شده است، گشودگی فضایی در گذر با استفاده از کاربری های بایر موجود جهت بازی بچه ها و ارتقا نظارت والدین بر آن ها و افزایش امنیت خاطر و سرزندگی فضا لحاظ شده است، در محل گاراژ ناجی مرکز محله پیش بینی شده است، نه تنها بهانه های حضور را افزایش می دهد بلکه زمینه ی دیدوبازدیدها و صمیمت و خودکفایی محله را ایجاد می کند که از معیارهای خودمانی و خاطره انگیزی می باشند. فضای باز جمعی درون محلی برای گفتگو و جمع شدن بانوان خانه دار جهت ارتقا روابط اجتماعی و فعالیت های جمعی در عین محرمیت و محصوریت مناسب با درونگرایی و با رعایت اصل قلمرو و نیز فضای باز جمعی جهت برگزاری نمایشگاه کارهای دانشجویی و یا صنایع دستی و هنری اهالی ساکن ایجاد شده است. کاربری های هویت ساز محله از جمله گاراژها احیا شده و به تجاری، فرهنگی و آموزشی تبدیل شده اند. زورخانه

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

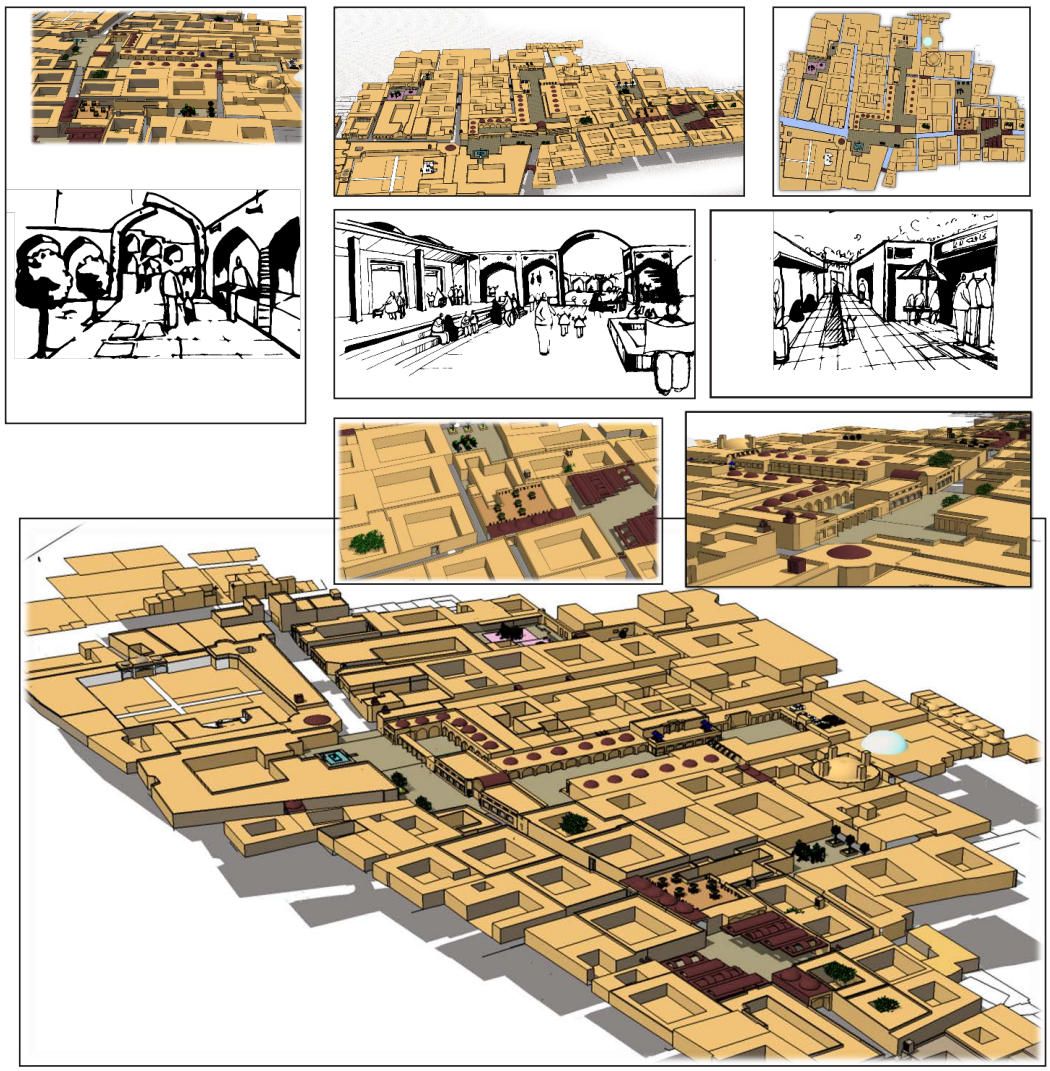

تصویر ۳. معرفی طرح پیشنهادی، ماخذ: نگارندگان

موجود مرمت شده و فعالیت خود را ازسر می گیرد. در طراحی جداره گذر از فرم ها و نماهای رایج و مرسوم بافت تاریخی یزد استفاده شده است. با توجه به وجود عناصر کالبدی شاخص و نشانه ای مانند بادگیرها و نیز گنبد اب انبار موجود و مسجد پشت گذر ناجی و همچنین زورخانه، عموم طبقات یک طبقه پیشنهاد شده است به جز چند مورد مانند سکانس اول طراحی ،استفاده از زیرزمین توصیه می شود. با توجه به اقلیم گرم و خشک تابستانی و نیاز به سایه اندازی در گذر، کلیه ابنیه دارای جان پناه حداکثر تا ۱ متر می باشند. با توجه به وجود دید به سمت کوه ها (دید از ابتدا گذر سمت خیابان قیام به سمت انتهای گذر خیابان ایرانشهر) کلیه ارتفاع ها در جهت مسدود نشدن این دید لحاظ شده است.

نتیجه گیری و جمعبندی

مقاله حاضر به بررسی و طراحی فضاهای خودمانی و خاطره انگیز پرداخت. بدین منظور با انجام مطالعات گسترده در زمینه این دو مفهوم، با مدنظر قرار دادن سه مولفه معنا، کالبد و فعالیت که از عوامل اصلی ایجاد خاطره انگیزی و هویت در فضاهای شهری می باشند، در صدد برقراری رابطه بین عوامل موثر در خودمانی شدن فضا (حس تعلق، مشارکت، امنیت وایمنی، مقیاس

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

انسـانی وهمـه شـمولی) و این سـه مولفـه برآمده اسـت که در نمودار شـماره ۲ نشـان داده شـده است. نگارندگان پـس از تدویـن چارچـوب مفهومـی، آن را در یـک نمونه مـوردی یعنی گـذر گلچینان واقـع در بافـت تاریخی یزد مورد بررسـی قـرار دادند. از آنجایی کـه دو مبحث خاطره و خودمانـی بـودن از جملـه مباحث اجتماعی می باشـند کـه در رابطـه ی انسـان بـا محیط موثـر واقع می شـوند، مصاحبـه بـا اهالـی بـرزن گـودال مصلـی کمک شـایانی جهـت یافتـن اولویـت های اسـتفاده کننـدگان از فضا در راسـتای خودمانـی شـدن و خاطـره انگیـزی بوده اسـت. داده های آماری برآمده از پرسشـنامه ها مبین این اسـت کـه عواملی مانند: حس تعلق، مشـارکت، امنیت وایمنی، مقیاس انسـانی وهمه شمولی، قطعا در خودمانی تر شدن فضـا تاثیـر بسـزایی دارنـد. و در بین آن ها حـس تعلق و مشـارکت بیشـترین سـهم را در ایجـاد فضـای خودمانی دارند. به علاوه اینکه مصاحبه شـوندگان سـابقه سـکونت، هویـت کالبـدی، حـوادث تاریخـی، ارزش هـای فرهنگی مشـترک، وجـود مـکان هایـی بـرای تعامـل اجتماعی و سـرزندگی را از عوامـل خاطـره انگیزی دانسـته و بر لزوم حفـظ آن ها تاکید داشـته انـد. قدمت تاریخـی این فضا، زمینـه هـای خاطره انگیزی را تا حدی فراهم کرده اسـت. بدیـن معنا که وجود سـه مولفه ی معنـا، کالبد و فعالیت ایـن امـکان را ایجـاد مـی کند تا با بهـره گیـری از آن ها، تغییـر، تقویـت و یـا تزریـق مجدد، فضـا را برای اسـتفاده کننـدگان بـه فضایی امـن، جـذاب و متنوع مبدل سـازد تـا زمینـه های مشـارکت و دخـل و تصرف آن هـا فراهم گـردد و در نهایـت منجـر به خودمانی شـدن فضـا گردد. وجـود کاربـری های قدیمـی (زورخانه قدیمی، حسـینیه ها، مسـاجد، گاراژها و...) هرچند کمتر از گذشـته اما بهانه ای بـرای حضور و گردهمایی سـاکنین می باشـند. وجود عناصر شـاخص کالبـدی (بادگیرها، سـاباط هـا، گنبدها، رواق هـا و...)، هویتمنـدی فضـا را رقـم مـی زنـد و بـه آشـنا بـودن فضـا در جهـت خودمانی شـدنش کمک می کنـد. در کنار اینها فضاهای گمشـده و پنهـان، مخروبه و متروکه شـدن بناهای ارزشـمند تاریخـی، خودمانی بودن فضـا را خدشـه دار مـی کنـد. نتایج ایـن مقالـه می تواند مقدمـه شـروع تحقیقـات و پژوهش های دیگـر در زمینه شهرسـازی و به خصوص طراحی شـهری باشـد. استفاده از نتایـج آن، در زمینـه هـای طراحی شـهری مشـارکتی، افزایش سـرزندگی و سـایر پروژه های شـهری با محوریت اسـتفاده کننـدگان از فضا توصیه می شـود.

منابع و مآخذ

ابـل، کریـس، (۱۳۸۷)، معمـاری و هویـت، ترجمـه فـرح حبیب، انتشـارات دانشـگاه آزاد اسـلامی

پاکـزاد, جهانشـاه، (۱۳۹۰)، راهنمـای طراحـی فضاهـای شـهری در ایـران. چـاپ پنجـم. وزارت مسـکن و شـهر سـازی، انتشـارات شـهیدی.

حبیـب، فـرح و دیگـران (۱۳۸۷)، پرسـمان تبعـی در گفتمان کالبد شـهر و هویت، نشـریۀ هویت شـهر، شماره

حبیبـی، سـید محسـن(۱۳۷۸)، فضـای شـهر، حیـات واقعـه‌ای و خاطـره جمعـی، نشـریه صفـه، شـماره ۲۸.

دهخدا، علی اکبر (۱۳۲۵)، لغت‌نامه، تهران.

سـلطانی، علـی و احمدعلـی نامداریـان (۱۳۹۰)، تحلیـل نقـش فضاهـای شـهری در دسـتیابی بـه توسـعۀ پایـدار شـهرها، نشـریۀ باغ نظـر، شـمارۀ ۱۸

سـلطانی، علی و دیگران (۱۳۹۲)، شـکل گیری، تقویت و مانایـی خاطره در فضاهای شـهری، نمونۀ مـوردی: محور شـهید چمران شـیراز- فصلنامۀ مسـکن و محیط روستا، شمارۀ ۱۴۱

عمید،حسـن، (۱۳۸۳)، فرهنـگ فارسـی عمید،تهـران، امیر کبیر

گلـکار، کـورش (۱۳۸۶)، مفهـوم کیفیـت سـرزندگی در طراحـی شـهری، نشـریۀ صفـه، شـمارۀ ۴۴

گلکار، کوروش، (۱۳۸۶)، طراحی شـهری در عمل، تجربه رامشـار: الگویـی بـرای هدایـت و کنترل چندسـطحی در طراحی شـهری- فصلنامه آبادی، شـماره ۵۶

معیـن، محمـد (۱۳۵۰)، فرهنگ فارسـی معیـن، تهران: انتشـارات امیـر کبیر

میرمقتدایـی، مهتـا (۱۳۸۷)، معیارهـای سـنجش امکان شـکل گیـری، ثبـت و انتقال خاطـرات جمعی در شـهر، نشـریه هنرهـای زیبا، شـماره ۳۷.

Canter,D. (1977), Psychology Of Place, London, ar-

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

chitectural press.
Cowan, Robert (2005), Dictionary of Urbanism, Tisbury, Streetwise
Henri Lefebvre, The Critique of Everyday Life: The One-Volume Edition, verso books, ۲۰۱۴, ۸۴۸pp
Lewicka, Maria (2008), "Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past", Journal of Environmental Psychology,No 28: 209–231
Longman Advanced American Dictionary,1978, Press, Wiltshire
Rossi, Aldo (1982), The Architecture of the city, Cambridge, the MIT press, Massachusetts.
Sternberg, R. J., Forsyth, G. B., Hedlund, J., Horvath, J. Snook, S., Williams,. W. M., Wagner, R., k., & Grigorenko, E. L. (2000): Practical intelligence in everyday life. New yourk: Cambridge University Press.
Strenberg, R. J., & Grigorenko, E. L. (2000): Teaching for successful intelligence. Arlington, IL: Skylight
Webster, merriam, (2003), Merriam webster's collegiate dictionary, Webster
Wilson, Robert(2005), Collective Memory, group minds and the extended mind thesis, http://www.arts.ualberta.ca/~raw/collectmem.pdf.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۴ پاییز ۹۵
No.44 Automn 2016
۵۰۰

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-17]